

TÜRKİYE VE İRAN NÜKLEER MÜZAKERELERİ: DİKKATLİ İYİM SERLİK

Türkiye anlaşma sürecine başından beri iyimser bir açıdan yaklaştı ve sürecin bölgesel düzlemdeki olumlu etkilerine odaklandı. Nükleer müzakerelerden endişelenen çevrelerce bazen 'kayıtsız' bulunarak eleştirilen Türkiye'nin yaklaşımı, Türkiye-İran ilişkilerinin ve Türk dış politikasının kendine has özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Şaban KARDAŞ

İran'ın uluslararası güçlerle yürüttüğü nükleer meselenin çözümlüne dönük müzakereler son aşamasına girerken, Türkiye'nin olası bir anlaşmaya karşı tutumu ve bunun Türkiye'ye etkileri dikkatli iyimserlikle şekilleniyor. İran'ın bölgesel hedefleri konusunda süregelen muğlaklık ve olası bir anlaşmanın İran'ın davranışlarına ve bölgesel dengelere nasıl yansıtacağına belirsizliği düşünüldüğünde, Türkiye'nin bu gelişmeye karşı erken bir pozisyon almaması, fakat gelişmeleri sıcak karşılaması anlaşılır bir durum. Genel olarak, Türkiye nükleer sorunun çözümüyle sonuçlanacak ve İran'ın güçlenerek çıkacağı bir anlaşmadan endişe duymamakta ve gelişmelerin tetikleyebileceği pozitif dinamiklere odaklanmaktadır.

Nükleer müzakerelerin nihai bir anlaşmaya dönüşmesi, bölgesel düzende köklü bir dönüşümün önünü açacak nitelikte bir gelişme olacak. Nükleer anlaşma sadece bu konuyla sınırlı kalmayarak, İran-Batı ilişkilerinin temel

belirleyicisi olan gerginliğe dayalı ilişki biçimini sona erdirmenin de önünü açacaktır. Uzun yıllardır bu fay hattının Ortadoğu siyasetinde güç ilişkileri ile dostluk ve düşmanlık kalıplarının üzerinden tanımlandığı en önemli sorunlardan biri olduğu hatırlandığında, anlaşmanın bugünden kestirilemeyecek ve belirsizliklerle dolu yeni bir döneme kapı aralaması ihtimali yüksek. İran'la son görüşme raundunun başladığının ortaya çıktığı 2013 sonbaharından itibaren bölgedeki pek çok aktör, bu yeni durumu anlama ve öngörülemez geleceğe dönük pozisyon geliştirme çabasında. Bu öngörülemezlik, bölgesel aktörlerin bazılarında tedirginlik yaratırken, çok azı bu yeni dönemin yapıcı etkilerine odaklanmış durumda. ABD de bu anlaşmanın bölgesel dengelere yapacağı etkinin farkında ve özellikle Körfez'deki müttefiklerinde oluşan endişeleri gidermeye dönük son zirve toplantısı, bölgesel aktörleri yeni ortama hazırlayıcı adımlar atmaya çalıştığının göstergesi.

İran'ın Tercihleri Bölgenin Geleceğinde Etkili Olacak

Olası bir nükleer anlaşma sonrası bölgede ortaya çıkacak yeni düzenin en temel belirleyicisi İran'ın kendi tercihleri olacaktır. Anlaşma sonrasında uluslararası sistemle ilişkilerinin normalleşmesi, İran açısından önemli bir kazanımdır. İran'ın nükleer programının etrafında oluşan şüpheler nedeniyle maruz kaldığı uluslararası yaptırımların ortadan kalkması, doğrudan bir ekonomik getiri anlamına gelirken, uzun vadede asıl etki uluslararası sistemle daha sürdürülebilir bir ilişki geliştirebilecek olan İran'ın kendi ekonomik ve siyasi potansiyelini daha iyi hayata geçirebilmesi ile elde edilecektir. Bu noktada kritik değişken, İran'ın bu anlaşmayla elde edeceği rahatlamayı ve bunun getirilerini nasıl bir dış politika gündemine matuf olarak kullanacağıdır.

Hâlihazırda İran'a dönük kaygıların sadece nükleer programla sınırlı olmadığı ve bu ülkenin bölgedeki hedeflerinin ne olduğu

Olası bir nükleer anlaşma sonrası bölgede ortaya çıkacak yeni düzenin en temel belirleyicisi İran'ın kendi tercihleri olacaktır.

hakkında süregelen yapısal muğlaklık düşünüldüğünde, İran'ın yeni ortamı yayılmacı hedeflere dönük kullanması ihtimali göz ardı edilmemektedir. Bu ihtimal, aslında nükleer müzakereler sürecine eleştirel bakışların temel sebeplerinden birisidir. İran'ın bölgedeki niyetlerine dönük daha ılımlı yorumlar benimsense bile, bölgedeki diğer çatışma dinamikleriyle birlikte ele alındığında, bir anlaşma sonrasında İran'ın diğer ülkelerle ilişkilerinde hızlı bir normalleşme zor olacaktır. Bunun da başlıca nedeni, sebebi ne olursa olsun, İran'ın Irak, Suriye ve Yemen gibi sıcak çatışmaların ve bölgedeki fay hatlarının içinde geri döndürülmesi zor biçimde yer almasıdır.

Dikkatli İyimserlik: Üç Neden

Türkiye, anlaşma sürecine başından beri iyimser bir açıdan yaklaştı ve sürecin bölgesel düzlemdeki olumlu etkilerine odaklandı. Zaten İran'la uluslararası güçler arasında müzakere zemini oluşmasına uzun süredir kolaylaştırıcılık yaparak destek verme politikası düşünüldüğünde, Türkiye'nin bu pozisyonu süreklilik içermekteydi. Nükleer müzakerelerden endişelenen çevrelerce bazen 'kayıtsız' bulunarak eleştirilen Türkiye'nin yaklaşımı, Türkiye-İran ilişkilerinin ve Türk dış politikasının kendine has özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Öncelikle, İran'ın diğer komşularına kıyasla Türkiye-İran ilişkilerinin yaşamsal güvenlik tehdidi üzerinden tanımlanmaması, Türkiye'nin tepkisinin temel belirleyicisidir.

Tarihsel süreçte Türkiye-İran ilişkileri kendine özgü işbirliği ve rekabet dinamikleri etrafında şekillenirken, iki ülke karşılıklı tehdit algılarını ve birbirleri arasındaki güç dengesini yönetebilecekleri bir ilişki biçimi geliştirmişlerdir. Bu açıdan, olası bir nükleer anlaşma sonrasında İran'ın bölgede daha agresif bir gündem takip etme ihtimali ortaya çıksa bile, Türkiye'nin bunu yönetebilme ve dengeleyebilme yeteneği düşünüldüğünde, nihai tahlilde anlaşma sürecinin getireceği artılar perspektifinden bakılmaktadır. Nitekim, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Yemen'deki gelişmeler bağlamında İran'ın bölgesel politikalarındaki 'dominasyon arayışına' yüksek sesle eleştiri getirip sonrasında Tahran'ı ziyaret etmesi, Türkiye-İran ilişkilerinin bu kendine has dinamiğini ortaya koymaktadır.

İkinci olarak, Türkiye'nin bölgesel politikalarının üzerine oturduğu neoliberal vizyon da geleceğe dönük iyimserliğin önemli bir sebebidir. Türkiye, neofonksiyonalist mantıktan hareketle, bölgesel entegrasyonu çoğunlukla öncelikle ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki her alandaki etkileşimleri sınırlayıcı unsurlara karşı mesafeli durmuştur. Türkiye'nin uzunca bir süredir İran nükleer meselesinde Batılı güçlerin benimsediği yaptırımlara dayalı politikadan ayrışması ile diyalog ve uzlaşma yoluyla bu meselenin çözümünü savunması, büyük ölçüde bu yaklaşımın bir uzantısıydı. Bu yönde daha önceki çabalarının olduğu gibi bugün de Türkiye'nin temel yaklaşımı,

İran'ın uluslararası sistemle ilişkisinin normalleşmesi sonrasında artacak etkileşimlerin sayesinde tüm aktörlerin kazançlı çıkacağı varsayımına dayanmaktadır. İran'la ikili ekonomik ilişkilerini uzun yıllardır yaptırımların dayattığı sınırlamalara ve İran'ın içinden gelen kapalı ekonomiyi sürdürme baskılarına rağmen derinleştiren Türkiye'nin, İran'ın kazanımlarla çıkacağı bir süreçten kendisinin de kazançlı çıkma ihtimali kuvvetlidir. Özellikle Türkiye'nin uluslararası sistemle girdiği ilişki sayesinde dönüştürdüğü ekonomik ve siyasi yapısı, bu yeni dönemde en büyük avantajı olacaktır.

Son olarak, bölgesel krizlere dönük takip ettiği mesafeli angajman da Türkiye'nin, İran'ın güçlenerek çıkacağı bir anlaşmadan endişe duymamasını açıklamaktadır. Suriye'deki politikası ile Türkiye, Ortadoğu'daki krizlerde önceki dönemlerin çok ötesinde bir pozisyon almış olsa da, diğer bölgesel güçlerle kıyaslandığında angajmanı çok daha sınırlıdır. Bölgede süregelen çatışmalarda ve iç krizleriyle kan kaybeden diğer aktörlerden farklı olarak Türkiye, istikrarsızlık sarmalının dışında kalabilmiş ve kendi dinamizmini sürdürebilmiştir. Bu sayede Türkiye, İran dahil diğer bölgesel güçlerle zaman zaman belli krizlerde yaşadığı farklılaşmaya rağmen ikili ilişkilerini devam ettirmiş ve oynadığı dengeleyici rolle yapıcı bir partner olacağını kabul ettirmiştir. Bölgedeki farklı aktörlerle çok-boyutlu ilişki geliştirebilme kapasitesi sayesinde Türkiye, nükleer anlaşma sonrası Ortadoğu'da dikkatli iyimserlikle hareket etmeye devam edecektir. ○

ORSAM Başkanı, Doç. Dr., TOBB-ETÜ